

ارزیابی و نقد کتاب «روش‌شناسی پژوهش در مطالعات ترجمه»^۳

_____ مهدیه مشائی^۴ و میرسعید موسوی رضوی^۵

چکیده

نقد کتب (کمک) آموزشی گامی مهم در راه ارتقاء کیفیت آموزش و یادگیری است و به بهبود محتوا، رفع اشتباهات، تنوع منابع و تفکر انتقادی کمک می‌کند و از این رو دارای اهمیتی انکارنشده است. از طریق ارزیابی محتوا می‌توان اطمینان حاصل کرد که مطالب آموزشی کامل، دقیق و متناسب با اهداف آموزشی ارائه شده‌اند تا در نتیجه کیفیت محتوا بهبود یابد. به علاوه، با توجه به تغییرات در دانش و فناوری، کتب آموزشی باید به طور منظم بازبینی و به روز رسانی شوند تا با جدیدترین اطلاعات و اصول هماهنگ باشند. پژوهش کنونی با به کارگیری چارچوب مک دانه، شاو و ماسوهارا (۲۰۱۳) کوشیده است تا جنبه‌های شکلی، محتوایی و روش‌شناختی کتاب *روش‌شناسی پژوهش در مطالعات ترجمه* را، که از منابع اصلی درس روش‌شناسی پژوهش در رشته مطالعات ترجمه است، بررسی کند. یافته‌های این تحقیق نشان داد که به طور کلی این کتاب مفاهیم پژوهش در ترجمه را به خوبی ارائه کرده و همان‌طور که نویسندگان در بیان اهداف کتاب ادعا کرده‌اند مدل منسجمی در طبقه‌بندی مفاهیم روش‌شناسی پژوهش در ترجمه ترسیم نموده و در چندین جهت دیگر نیز به اهداف موردنظر دست یافته است.

واژه‌های راهنما: ارزیابی، پژوهش، روش‌شناسی، محتوا، مطالعات ترجمه، نقد

---

۳. این مقاله در تاریخ ۱۴۰۲/۰۹/۱۸ دریافت شد و در تاریخ ۱۴۰۲/۱۲/۲۱ به تصویب رسید.

۴. کارشناس ارشد مترجمی زبان انگلیسی، پردیس تحصیلات تکمیلی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران؛ پست الکترونیک: mahdie.mahtab@yahoo.com

۵. نویسنده مسئول: دانشیار گروه مترجمی زبان انگلیسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران؛ پست الکترونیک: s.mousavi@atu.ac.ir

۱. مقدمه

پژوهش در زمینه مطالعات ترجمه به عنوان یک حوزه مهم و چالش‌برانگیز در علوم انسانی و زبان‌شناسی اهمیت بسیاری دارد. فرآیند ترجمه به ارتقاء درک متون، انتقال اطلاعات و افکار، و ارتقاء تبادل فرهنگی بین مردمان مختلف کمک می‌کند. به همین دلیل، پژوهش در زمینه ترجمه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. استفاده از روش‌های علمی دقیق به پژوهشگران این امکان را می‌دهد تا به صورت نظام‌مند و منطقی به مسائل مربوط به حوزه ترجمه نزدیک شوند و نتایج قابل‌اعتمادی ارائه دهند. از این رو، مطالعات ترجمه به عنوان یک حوزه پژوهشی نیازمند داشتن کتبی جامع و کاربردی در زمینه روش‌شناسی پژوهش است. وجود چنین منابعی می‌تواند به پژوهشگران و دانشجویان علاقه‌مند به این حوزه کمک کند تا اصول و مبانی روش‌شناسی پژوهش را درک کنند و روش‌های مناسب برای جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل نتایج تحقیقات خود را بیاموزند. همچنین آن‌ها می‌توانند از این طریق از تجربیات پژوهشگران معتبر در این حوزه بهره ببرند و به توسعه نظریه‌ها و مفاهیم مرتبط با ترجمه کمک کنند.

به نظر می‌رسد کتاب *روش‌شناسی پژوهش در مطالعات ترجمه* نیز به دنبال تلاش برای ارائه منبعی جامع در زمینه پژوهش تألیف شده است. نویسندگان این کتاب سعی داشته‌اند با به کارگیری مفاهیم روز حوزه ترجمه و با نگاه به روش‌های پیشین، رویکردی جامع و مختص به مطالعات ترجمه ارائه کنند.

پیشینه پژوهش

نخستین پژوهش‌های صورت‌گرفته در حوزه مطالعات ترجمه بیشتر بر مبنای مقایسه صورت می‌گرفت. در دهه ۱۹۶۰ شکل‌گیری کارگاه‌های ادبی به رواج ترجمه ادبی دامن زد و ادبیات تطبیقی نیز ترجمه را بیش از پیش به کانون توجه تبدیل کرد. مبنای پژوهش در ادبیات تطبیقی و کارگاه‌های ادبی مقایسه بود. از سوی دیگر ترجمه از طریق زبان‌شناسی مقابله‌ای نیز مورد پژوهش قرار گرفت و رویکردهای نظام‌مندی مانند دستور زایشی (Generative Grammar) چامسکی و دستور نظام‌مند (Systemic Grammar) شکل گرفتند و بدین ترتیب پژوهش در مطالعات ترجمه پا را از متون ادبی فراتر گذاشت و متون علمی دیگر را نیز دربرگرفت.

با این وجود، ترجمه به عنوان یک رشته دانشگاهی همچنان فاقد چارچوبی جامع برای

پژوهش بود و پژوهشگران از روش‌های متفاوتی استفاده می‌کردند. همچنین، تمرکز بیشتر بر محصول ترجمه بوده و فرایند ترجمه در حاشیه قرار داشت و مسائل مهمی همچون بستری که ترجمه در آن رخ می‌داد کمتر مورد توجه قرار می‌گرفت.

مهم‌ترین گام در عرض اندام مطالعات ترجمه به عنوان یک رشته مستقل، توسط هولمز در مقاله نام و ماهیت مطالعات ترجمه (The Name and Nature of Translation Studies) برداشته شد. پس از این مقاله «مطالعات ترجمه به حدی تکامل یافت که به یک میان‌رشته کامل تبدیل شد که با تعداد زیادی از رشته‌های دیگر در ارتباط است» (Hatim & Munday, 2004, p. 8). هولمز تلاش کرد نشان دهد پژوهش در ترجمه همواره مفاهیم و روش‌هایی را از رشته‌های دیگر وام گرفته است. وی چارچوبی را برای پژوهش در ترجمه مشخص ساخت.

نقشه (The Map) جیمز هولمز، نقطه عطفی در پژوهش در مطالعات ترجمه محسوب می‌شود که روشی نظام‌مند را برای پژوهش در مطالعات ترجمه ارائه داد و آن را به شاخه‌های مختلفی مانند توصیفی، تاریخی، فرهنگی و کاربردی دسته‌بندی نمود. این چارچوب برای پژوهشگران ساختاری نظام‌مند فراهم ساخت که به موجب آن توانستند روش‌های پژوهشی بین‌رشته‌ای و سازمان‌یافته‌تری را به کار گیرند. و همچنین در طول زمان امکانی را فراهم کرد تا پژوهشگران ترجمه را به دور از تقلیل‌گرایی مطالعه کنند. برای نمونه فرحزاد و احتشامی در مطالعه نمود هویت در ترجمه، که در زمره پژوهش‌های توصیفی قرار می‌گیرد، از «مدل سه‌گانه اسپیک (2004)، طبقه‌بندی عناصر فرهنگی ثریونی (2002)، و راهکارهای ترجمه‌ای چسترمن (1997)» همزمان بهره جستند (Farahzad & Ehteshami, 2011, p. 45). بدین ترتیب محققین ترجمه را به عنوان پدیده‌ای چندوجهی در نظر گرفتند که هم فرایند و هم محصول نهایی آن، و هم بستر فرهنگی و اجتماعی که در آن رخ می‌داد حائز اهمیت بود. نمونه‌هایی از بررسی ترجمه به مثابه پدیده‌ای چندوجهی را می‌توان در پژوهش‌های نعمتی لقمجانی و پرهام (2016)، پرهام و حسین تبریزی (2018)، موسوی رضوی (2019)، موسوی رضوی و طهماسبی بویری (2019)، طائبی و موسوی رضوی (2020) ملاحظه کرد.

اهمیت نقد

در بین انواع کتب، کتاب آموزشی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ مولف از ابتدا مخاطب خود را در ذهن دارد و در تلاش است تا محتوا متناسب با مخاطب باشد. «هر قدر این

تناسب بهتر و بیشتر برقرار شود ارزش و اهمیت محتوا بالاتر می‌رود.» (ملکی، ۱۳۸۵، ص. ۱۱).

به منظور پیشرفت و بهبود کتب آموزشی در تمامی رشته‌ها مطلوب است که منابع معرفی شده با ابزار درست مورد ارزیابی قرار گیرند.

برای رسیدن به بهره‌وری مطلوب در تألیف کتابهای درسی و افزایش کارایی و اثربخشی آنها لازم است کتابهای درسی موجود با استفاده از شیوه‌های درست نقد و ارزیابی شوند و برای تقویت نقاط قوت و برطرف کردن نقاط ضعف، تلاش‌های موثر و نتیجه‌بخش انجام شود (رضی، ۱۳۸۸، ص. ۲۲).

علاوه بر این، همان‌گونه که متقی‌زاده عنوان می‌کند، نقد کتب درسی نقاط ضعف و قوت را مشخص می‌کند و زمینه را برای تغییر دادن محتوا متناسب با اهداف و اصول علمی فراهم می‌آورد. همچنین مولفین با توجه به نقد موجود می‌توانند شیوه درست طراحی کتب را در پیش گیرند (متقی‌زاده، ۱۳۹۷، ص. ۲۱۸).

از دید کانینگزورث، نقد کتب یا سرفصل‌های آموزشی دلایل مختلفی دارد که در میان آنها می‌توان به انتخاب منابع جدیدتر برای دوره تحصیلی اشاره کرد. همچنین همانطور که پیش‌تر گفته شد، با نقد منابع موجود و اطلاع از نقاط ضعف و قوت آنها می‌توان از نقاط قوت استفاده بهینه برد و به دنبال رفع نقاط ضعف از طریق یافتن جایگزین برای آنها بود. افزون بر این، کانینگزورث اشاره می‌کند که «بررسی و تحلیل کتب درسی به پیشرفت مدرس کمک کرده و او را به خوبی نسبت به ماهیت منبع درسی آگاه و واقف می‌سازد» (Cunningsworth, 1995, p.14).

۲. روش‌شناسی

به منظور ارزیابی و نقد کتاب روش‌شناسی پژوهش در مطالعات ترجمه اثر سالدانا و اوبراین، از چارچوب مک دانه، شاو و ماسوهارا (2013) استفاده شده‌است. دلیل این انتخاب این است که کتاب مورد نظر کارکرد آموزشی بسیار مهمی دارد و این چارچوب نیز برای بررسی کتاب‌های آموزشی مناسب است. این سه نویسنده معتقدند که معلمان در انتخاب منابع برای تدریس گاه مختار هستند و می‌توانند بر اساس مطالبی که قصد دارند آموزش دهند از کتب و مقالات مختلف استفاده کنند. از سوی دیگر، گاه ممکن است معلم در انتخاب منبع با محدودیت مواجه باشد و به نوعی مجبور باشد از منابع مصوب سیستم آموزشی کشور استفاده کند. در مورد

اول، معلم اختیار دارد و بنابراین می‌تواند به صورت منظم کتاب‌ها و منابع در دسترس را بررسی کند و دست به بهترین انتخاب بزند. اما در مورد دوم امکان ارزیابی و انتخاب منبع مناسب برای معلمین وجود ندارد و آن‌ها در نهایت باید منابع مصوب را با نیازهای آموزشی تطبیق دهند.

از دیدگاه آن‌ها، ارزیابی به دو صورت انجام می‌گیرد: ارزیابی درونی (Internal Evaluation) و ارزیابی بیرونی (External Evaluation). ارزیابی بیرونی به معنای بررسی جوانب ظاهری کتاب یا منبع است که در آن به صورت اجمالی به بررسی «جلد کتاب، بخش مقدمه و فهرست» می‌پردازند (McDonough et al., 2013, p.53). به طور کلی در این بخش، ارزیابی می‌بایست در مرحله اول اطلاعات پشت جلد کتاب (در صورتی که چنین بخشی موجود باشد) و ادعاهای موجود در آن در باب اهداف کتاب را بررسی کند؛ در مرحله بعد ارزیابی باید به منظور بررسی ارتباط منطقی بین اهداف و مطالب درج شده در کتاب فهرست مطالب را مورد بررسی دقیق قرار دهد که آیا سرفصل‌های ارائه شده با اهداف در یک مسیر قرار دارند یا خیر.

از سوی دیگر، ارزیابی درونی شامل بررسی دقیق محتوا و درون‌مایه کتاب است که نیاز به دقت و زمان بیشتری دارد. هدف از این کار «سنجش میزان همخوانی معیارهای مرحله ارزیابی بیرونی با نظام مطالب به همان ترتیب که نویسنده یا ناشر ادعا کرده، می‌باشد» (McDonough et al., 2013, p.59). به عبارت دیگر، باید دید تا چه حد نویسنده یا ناشر به ادعای خود پایبند بوده و نظم محتوای درونی را طبق ادعای خود در مقدمه یا پشت جلد کتاب سامان‌دهی کرده‌اند.

در نهایت، هدف از ارزیابی کتاب این است که ارزیاب بتواند تشخیص دهد که آیا کتاب مورد نظر برای گروه هدف و نیازهای آن مناسب است یا خیر. لازم به ذکر است که «موفقیت یا شکست نهایی منبع مورد نظر تنها بعد از استفاده از آن در محیطی با حضور دانشجویان حقیقی مشخص می‌شود» (McDonough et al., 2013, p.61).

۳. ساختار و سامان‌دهی مطالب

در مقدمه کتاب نویسندگان اشاره کرده‌اند که روش‌های زیادی در پژوهش در ترجمه ارائه شده‌اند اما هیچ یک به جزئیات نپرداخته و پاسخگوی تمامی سؤالات نیستند. در این بخش نویسندگان هدف خود از تهیه کتاب را مشخص نموده‌اند که با نگاهی جامع به تمامی دیگر روش‌های ارائه شده، یافتن روشی جامع و مختص مطالعات ترجمه است.

در فصل دوم محققان از معرفت‌شناسی (Epistemology) و هستی‌شناسی (Ontology) در روش‌شناسی تحقیق سخن به میان می‌آورند و در پی آن الگوهای مختلف مشاهده جهان اطراف را به تفصیل شرح می‌دهند. سپس درباره انواع تحقیق بحث کرده‌اند و در رشته مطالعات ترجمه برای آن‌ها مثال‌هایی آورده‌اند. پس از آن به انواع مختلف پرسش تحقیق اشاره کرده‌اند و روش‌های مناسب برای پاسخ گفتن به آن‌ها را مطرح کرده‌اند. مهم‌ترین بخش در پایان این فصل مربوط به اخلاق در پژوهش است که به باور نویسندگان باید در تمامی مراحل و انواع پژوهش مدنظر قرار گیرد.

در فصل سوم رویکردهای پژوهش در فرآورده ترجمه مطرح شده‌است. به همین منظور دو مبحث تحلیل انتقادی گفتمان و زبان‌شناسی مقابله‌ای بررسی شده‌اند. سپس نقاط ضعف و قوت هریک از این دو مشخص شده‌است.

پس از آن، طرح پژوهش در هریک از این دو مورد اشاره قرار گرفته و نویسندگان معتقدند پژوهشگر نیاز دارد تا برای پژوهش خود واحدی را انتخاب کند و بدین منظور باید متن و پیکره‌ای را مدنظر قرار دهد. آن‌ها به نظر استابز استناد می‌کنند که معتقد است در تحلیل گفتمان انتقادی به دلیل تمرکز بر تفاوت‌های حاصل از استفاده‌های مختلف از زبان، مطالعه آن باید به صورت تطبیقی باشد و این مقایسه باید هم در سطح ویژگی‌های زبانی و هم متون باشد (Stubbs, 1997/2002, p.209).

فصل چهارم مربوط به پژوهش فرایند-محور (Process-Oriented Research) است که رفتار، توانش، مهارت و نیز فرایندی که در هنگام ترجمه در ذهن مترجم رخ می‌دهد و نیز رابطه بین این فرایند با محصول ترجمه را در بر می‌گیرد. ابتدا برخی از مفاهیم مهم در پژوهش فرایند-محور مطرح شده که یکی از این مفاهیم فراشناخت است؛ «یعنی چیزی که مترجمان درباره فرایند ترجمه خود می‌دانند» (Saldanha & O'brien, 2013, p.111). دیگر مفهوم حائز اهمیت، آهنگ شناختی مترجم است که به معنای توقف‌های مترجم در حین انجام عمل ترجمه است. مهم‌ترین مسئله که در این بخش به آن اشاره می‌شود توانش ترجمه‌ای است.

در ابتدای پژوهش در فرایند ترجمه، استفاده از پروتکل فکرگویی (Think-aloud Protocol) رایج‌ترین روش بود اما بعدها ابزارهایی چون کی‌لاگر (Key-Stroke Logging)، مشاهده مستقیم و ردیابی چشم (Eye-Tracking) نیز افزوده شدند. در بخش پایانی نیز از دیگر روش‌هایی

که به عنوان مکمل استفاده می‌شوند مانند پژوهش بافتی، توصیف شخصیت و نیز سنجش فیزیولوژیکی سخن به میان آمده است.

فصل پنجم در باب پژوهش مشارکت‌کننده-محور (Participant-Oriented) است. روش‌هایی که در این بخش مطرح می‌شوند از نظر نویسندگان دو رویکرد را در بر می‌گیرند: «ابتدا اینکه می‌توان مشارکت‌کنندگان در فرایند ترجمه را مورد بررسی قرار داد، مانند سفارش‌دهنده، مترجم، ویراستار، ناشر و ...، دوم اینکه پژوهش نیازمند مشارکت عوامل انسانی است» (Saldanha & O'Brien, 2013, p.150). نویسندگان برای مشارکت‌کننده از دو واژه استفاده می‌کنند: «پاسخ‌دهنده» (Respondent) و «آگاهی‌دهنده» (Informant) که اولی به سؤالات پرسشنامه و یا مصاحبه‌کننده پاسخ می‌دهد و دومی نقشی پویاتر در علمی که حاصل پژوهش است، دارد.

در بخش بعدی جمع‌آوری داده‌ها در پرسشنامه با استفاده از نمونه‌گیری، نرخ پاسخ و جمع‌آوری داده از طریق اینترنت بررسی شده است. در ادامه انواع مصاحبه مورد بررسی قرار می‌گیرند که به سه دسته تقسیم می‌شوند: مصاحبه بدون ساختار، مصاحبه ساختارمند و مصاحبه نیمه‌ساختارمند. قسمت بعدی این بخش به مسائل اخلاقی مربوط به مصاحبه‌ها اختصاص یافته و سپس نحوه گردآوری داده‌ها و نیز استفاده از آمار برای ارائه داده‌های کمی نیز مطرح شده‌اند.

فصل ششم مربوط به پژوهش بافت-محور (Context-Oriented Research) است. در این فصل نویسندگان تلاش کرده‌اند تا عوامل فرامتنی و بیرونی که بر مترجم اثر می‌گذارند و نیز چگونگی تأثیر ترجمه بر فرهنگ را بررسی کنند. با توجه به نظر کاسکینن (Koskinen) «ترجمه در فضای خالی رخ نمی‌دهد بلکه باید در بافت مرتبط با آن بررسی شود» (Koskinen as cited in Saldanha & O'Brien, 2013, p.205). به دلیل گستردگی روش‌های موجود در پژوهش بافت-محور، این کتاب فقط بر موردپژوهی تمرکز کرده است. در بخش بعد به مسائل اخلاقی در این نوع پژوهش اشاره شده است. سپس درباره تحلیل داده‌ها بحث شده که از الگوی روش‌های کمی استفاده می‌شود و نویسندگان روش‌هایی را که توسط هوبرمن (Huberman) مطرح شده پیشنهاد داده‌اند. بخش پایانی فصل نیز به تحلیل کیفی داده با کمک کامپیوتر اختصاص دارد.

در فصل هفتم نویسندگان درباره گزارش پژوهش صحبت کرده‌اند. نویسندگان ابتدا درباره ساختار گزارش صحبت می‌کنند که به طرح پژوهش و نوع داده‌ها بستگی دارد. سپس درباره چارچوب گزارش صحبت می‌شود که متشکل است از مقدمه، مرور پیشینه و نتایج.

یکی از مسائل مهم که به آن اشاره می‌شود انتخاب منابع داده است. در بخش بعدی درباره گزارش داده‌های کیفی بحث شده و از مشکلات و نحوه گزارش آن‌ها صحبت به میان آمده و سپس داده‌های کمی و در آخر داده‌های زبانی که تحلیل آن‌ها کار دشواری است مطرح شده‌اند.

۴. نقد کتاب

ارزیابی شکلی (بیرونی) اثر

کتاب *روش‌های تحقیق در ترجمه اثر سالدانا و اوبراین* ۲۷۷ صفحه دارد و جزو کتاب‌هایی است که در دروس مرتبط با روش‌های پژوهش در رشته مطالعات ترجمه در دانشگاه‌های ایران مورد توجه استادان در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری قرار گرفته است. به نظر می‌رسد با توجه به مطالب ارائه شده، کتاب در حجم قابل قبولی تدوین و تنظیم شده است. به عبارت دقیق‌تر، کتاب نه آن قدر حجیم و مفصل است که بتوان آن را صرفاً یک کتاب مرجع تلقی کرد که مدرس درس روش تحقیق مجبور به انتخاب بخش‌هایی از آن برای تدریس در کلاس باشد، و نه آن قدر کوتاه و مختصر که مدرس مجبور باشد با استفاده از منابع دیگر مطالب را تکمیل کند. حجم و نوع مطالب کتاب به گونه‌ای است که می‌توان در قالب یک درس ۲ واحدی در مقاطع تحصیلات تکمیلی، کل محتوا را تقریباً بدون نیاز به منبع دیگری به صورت جامع و کامل تدریس کرد.

روی جلد کتاب، عنوان و نام نویسندگان آورده شده است. نکته جالب توجه آن است که در طرح جلد کتاب از رنگ آبی استفاده شده و زمینه آن به دریا شباهت دارد؛ در قسمت میانی یک کشتی دیده می‌شود که در اطراف آن عده‌های قطب نما قرار دارند. به نظر می‌رسد طراحی جلد به دنبال القای این مطلب به مخاطب است که رشته مطالعات ترجمه همچون کشتی در درون دریایی متلاطم و بی‌انتهاست و یافتن روش‌شناسی جامع و منسجم به منظور پژوهش در این رشته به سان در نوردیدن دریایی عظیم است که می‌بایست راه بسیار رفت تا به مسیری مشخص دست یافت، همان‌گونه که نویسندگان کتاب نیز به این موضوع در مقدمه اشاره کرده‌اند. همچنین با توجه به نوپا بودن رشته مطالعات ترجمه و نبود یا کمبود منابع مستقل و مختص این رشته در حوزه روش‌شناسی تحقیق، می‌توان گفت روش‌شناسی متناسب ملزومات این رشته در حکم قطب‌نمایی است برای کشتی‌ای که در دریایی عظیم شناور است و بنابراین تلاش برای تدوین منابعی از این دست، ضرورتی گریزناپذیر است.

در بخش پیش‌گفتار، نویسندگان مخاطب خود را مشخص کرده و هدف از تهیه و تدوین کتاب را توضیح داده‌اند. آن‌ها اشاره کرده‌اند که مخاطبان این کتاب دانشجویان دوره کارشناسی، کارشناسی‌ارشد و دکتری هستند. بنابراین مقدمه این اثر یک مقدمه تخصصی محسوب می‌شود، و نویسندگان به میان‌رشته‌ای بودن ماهیت مطالعات ترجمه اشاره کرده و ذکر کرده‌اند که به همین دلیل دانشجویان و محققان با دورنماهای مختلف ممکن است با موضوعی روبه‌رو شوند که از پیچیدگی برخوردار است و روش‌های پژوهش قدیمی قادر به برآورده کردن نیازهای آن‌ها نیست.

از دیدگاه سالدانا و اوبراین، با وجود آن که کتاب‌های مختلفی مانند نقشه در این زمینه ارائه شده‌اند، این کتاب به دنبال ارائه منبعی جامع و کامل بوده است. نویسندگان اذعان داشته‌اند که آثار زیادی وجود دارند که به چگونگی استفاده از روش‌های پژوهش در رشته‌های مختلف می‌پردازند اما وارد جزئیات نمی‌شوند و پاسخگوی تمامی سؤالات نیستند.

کتاب *روش‌های پژوهش در ترجمه* از ۷ فصل اصلی تشکیل شده که هر کدام دارای چندین بخش فرعی هستند. سرفصل‌های اصلی عبارتند از: (۱) مقدمه، (۲) اخلاق در پژوهش، (۳) پژوهش فراورده-محور، (۴) پژوهش فرایند-محور، (۵) پژوهش مشارکت‌کننده-محور، (۶) پژوهش زمینه-محور و (۷) نتیجه: گزارش پژوهش.

در قسمت مقدمه نویسندگان اشاره کرده‌اند که این کتاب در واقع نگاهی جامع به تمامی روش‌های پژوهش در ترجمه دارد که در آثار دیگر مورد اشاره قرار گرفته است و نیز سعی داشته‌اند کاربرد کنونی این روش‌ها را با مثال‌های مختلف نشان دهند. سرفصل‌های اصلی و فرعی کتاب نشان می‌دهد که نویسندگان طبق ادعای خود بر آن بوده‌اند که به تفصیل انواع مختلف پژوهش را با مثال و جزئیات توضیح دهند. به طور مثال در فصل سوم که در باب پژوهش فراورده-محور است، ابتدا مقدمه‌ای مطرح کرده و سپس به مباحثی چون تحلیل انتقادی گفتمان (Critical Discourse Analysis)، زبان‌شناسی پیکره‌ای (Corpus Linguistics)، نقاط قوت و ضعف این دو، طرح‌ریزی پژوهش در این دو دسته، انواع پیکره، و نیز ارزیابی کیفیت ترجمه پرداخته‌اند و هر یک از این‌ها را همراه با مثال‌هایی کاربردی توضیح داده‌اند.

نکات مهمی که در ارزیابی ظاهری اثر با آن مواجه هستیم عبارتند از:

(۱) مقدمه مجزا در ابتدای هر فصل

در میان نقاط قوت این اثر آن است که نویسندگان در ابتدای هر فصل مقدمه‌ای آورده‌اند که به خواننده کمک می‌کند تا درباره مباحث فصل پیش رو اطلاعاتی کسب کند و هدف اصلی آن را متوجه شود.

۲) خلاصه در پایان هر فصل

در پایان هر فصل نیز بخشی به عنوان خلاصه قرار داده شده که به صورت خلاصه به مرور مطالبی می‌پردازد که در فصل مورد نظر به آن‌ها اشاره شده است. این بخش می‌تواند در به خاطر سپردن سلسله مراتب مطالب ارائه شده به خواننده کمک کند.

۳) برجسته‌نویسی اصطلاحات کلیدی

از دیگر نقاط قوت کتاب برجسته‌سازی صوری مفاهیم کلیدی است. به این ترتیب نویسندگان قصد داشته‌اند تا توجه خواننده را به این اصطلاحات جلب کنند. به عنوان مثال در فصل دوم که در باب اخلاق در پژوهش است، در قسمت واژگان تخصصی پژوهش، کلماتی مانند مدل (Model)، چارچوب (Framework)، مفهوم (Concept)، نظریه (Theory)، دسته‌بندی (Typology) و روش‌شناسی (Methodology) همگی به صورت برجسته نوشته شده‌اند.

۴) نظم در ارائه مطالب

تمامی مفاهیم و مطالب عنوان شده در کتاب به صورت منظم دسته‌بندی شده و با ترتیب منطقی بیان شده است. در واقع مطالب کتاب به ترتیب طبقه‌بندی هولمز که جامع‌ترین دسته‌بندی در مطالعات ترجمه محسوب می‌شود، ارائه شده است.

ارزیابی محتوایی (درونی) اثر

در یک نگاه کلی، این کتاب از زبانی ساده، روشن و صریح برخوردار است و همانطور که در ادامه اشاره خواهیم کرد، به دنبال ارائه‌نمایی جامع از مفاهیم اصلی پژوهش در مطالعات ترجمه همراه با مثال‌های ملموس و کاربردی بوده است. در این بخش ابتدا نقاط قوت و سپس نقاط ضعف اثر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

نقاط قوت:

زمینه‌سازی مناسب

در ابتدای کتاب و در بخش مقدمه، تحول و روند رو به رشد در آموزش و پژوهش در

مطالعات ترجمه بررسی شده و به صورت موردی به آثار مختلفی که در این باب تألیف شده‌اند اشاره شده‌است. همچنین ماهیت میان‌رشته‌ای مطالعات ترجمه مورد تأکید قرار گرفته و به گفته نویسندگان، به دلیل گرایش محققین رشته‌های مختلف به مطالعات ترجمه و عدم آشنایی آن‌ها با تمامی اصول و قواعد پژوهش در این رشته، این کتاب سعی داشته تا تمامی اصول پژوهش که در رشته‌های دیگر نیز ریشه دارند و با ادغام مناسب می‌توان آن‌ها را در بررسی ترجمه به کار برد، به صورت یک‌جا جمع‌آوری و ارائه کند (ص. ۲).

دایرة گسترده مخاطبین بالقوه

از دیگر نکات مثبت این کتاب آن است که می‌تواند برای همه مقاطع (کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری) مناسب باشد. در حالی که منابع دیگر عموماً چنین ویژگی‌ای ندارند. همچنین نویسندگان سعی کرده‌اند تا نیازهای دانشجویان دوره دکتری مانند کسب مهارت در پژوهش، خلاقیت و نیز یافتن فهم آکادمیک را در نظر داشته باشند (ص. ۱). در حقیقت کتاب به گونه‌ای تدوین شده است که اگر مدرسی بخواهد از آن در دوره کارشناسی استفاده کند می‌تواند از توضیح مفاهیم تخصصی و ملاحظات نظری عبور کند و بیشتر بر مثال‌ها و مصداق‌های ذکر شده متمرکز شود. به همین ترتیب، مدرس دوره دکتری می‌تواند با تأکید بیشتر بر مباحث نظری و مفاهیم تخصصی، به عمق دانش دانشجویان از مسائل مرتبط با روش تحقیق در ترجمه اضافه کند.

توجه به موضوعات مهم رشته مطالعات ترجمه

در میان نقاط قوت چشمگیر این کتاب توجه به برخی مسائل مهم در مطالعات ترجمه مانند اخلاق در پژوهش، تحلیل انتقادی گفتمان، و نیز زبان‌شناسی پیکره‌ای است. مسائلی که به جرأت می‌توان مدعی شد بدون داشتن درک و دانش مناسب از آن‌ها پژوهش در دنیای امروز مطالعات ترجمه ناممکن می‌نماید. در فصل سوم کتاب به تفصیل به ابعاد مختلف تحلیل انتقادی گفتمان و زبان‌شناسی پیکره‌ای اشاره شده و همچنین پایه‌ریزی پژوهش در پژوهش‌های پیکره-محور و ملاک‌های انتخاب و ساخت پیکره مورد بحث قرار گرفته است.

ارائه تعریفی جامع از واژگان پژوهش

دیگر نقطه قوت کتاب تلاش برای تفکیک معانی و مفاهیم در دایرة واژگان پژوهش است. در واقع در این کتاب سعی بر آن بوده تا به محقق در فهم تفاوت بین واژگان تخصصی پژوهش

کمک شود چرا که در منابع دیگر، واژگان مرتبط با پژوهش مانند چارچوب، مفهوم یا نظریه گاهی در معانی مشابه به کار رفته‌اند، و گاه نیز وجه تمایز آن‌ها به درستی برای مخاطب روشن نشده است و همین امر باعث ایجاد نوعی سردرگمی برای پژوهشگران، خاصه پژوهشگران تازه کار شده است. نویسندگان این کتاب با آگاهی از این مشکل، سعی کرده‌اند پیش از به کار بردن واژه‌ها و اصطلاحات تخصصی این حوزه آن‌ها را به دقت تعریف کنند و وجوه اشتراک و افتراق آن‌ها را به صراحت تبیین کنند.

ارائه مثال‌ها و مصادیق کاربردی

از دیگر نکات خوب کتاب می‌توان به استفاده از مثال‌های ملموس و کاربردی و نیز توضیح چند مفهوم در قالب یک مثال گسترده اشاره کرد. به طور مثال، در فصل دوم در بخش تعریف واژگان پژوهش مانند مدل، چارچوب، نظریه و ...، مدل پردازش شناختی (Cognitive Processing) به عنوان مثال انتخاب شده و در قالب همین مدل مابقی مفاهیم نیز با مثال توضیح داده شده است.

در مدل «پردازش شناختی»، چارچوب مورد استفاده ما بار شناختی (Cognitive Load) است، در حالی که فرایند ترجمه و یا حافظه کوتاه مدت و بلند مدت مفاهیم ما هستند. در این مثال، برای نظریه می‌توان نظریه کمین‌بیش (The MiniMax Theory) را در نظر گرفت. روش‌شناسی نیز روش‌شناسی تجربی (Empirical) است که می‌تواند از ترکیب روش‌های کمی و کیفی استفاده کند. در نهایت در مورد ابزارهای مورد استفاده نیز می‌توان نرم‌افزار ضبط صفحه نمایش (Screen Recording Software) و یا کی‌لاگر را نام برد. بدین ترتیب مخاطب در برخورد با واژگان و اصطلاحات گیج نمی‌شود و قادر به درک معانی دقیق آن‌ها خواهد بود. البته نباید تصور کرد که این طبقه‌بندی از مفاهیم لزوماً مورد پذیرش همه پژوهشگران قرار گرفته است. برای نمونه، ارجانی (Arjani, 2017, pp. 238-239) در رساله دکتری خود، تعریف و طبقه‌بندی متفاوتی از این مفاهیم پایه‌ای پژوهش در مطالعات ترجمه پیشنهاد کرده است.

نقاط ضعف

از نقاط ضعف کتاب می‌توان به تمرکز بر پژوهش تجربی و نپرداختن به پژوهش‌های کمی آن طور که شایسته است، اشاره کرد چرا که تنها بعد کیفی به تفصیل مورد بحث قرار گرفته است. به طور مثال آن‌ها سعی در ترسیم مشخصه‌های یک پژوهش تجربی خوب داشته‌اند و این کار را با

تأکید بر شواهد، فرایض و اجرایی کردن انجام داده‌اند. سپس ارتباط بین پژوهش مفهومی و پژوهش تجربی و کاربرد شواهد و نظریه در این بین را توضیح داده‌اند. به همین دلیل ممکن است دانشجویانی که در زمینه پژوهش کمی اطلاعات و تجربه چندانی ندارند دچار سردرگمی شوند. در واقع به دلیل توجه روزافزون نسبت به پژوهش تجربی در رشته مطالعات ترجمه، که ناشی از گرایش موجود نسبت به کشف ابعاد مختلف عمل ترجمه به عنوان یک تخصص است، در سال‌های اخیر کارهای مختلفی در زمینه پژوهش تجربی در رشته مطالعات ترجمه انجام شده است. از این رو به نظر می‌رسد نویسندگان می‌توانستند با پرداختن به ابعاد کمی پژوهش در مطالعات ترجمه منبع کامل‌تری در این زمینه ارائه دهند.

از دیگر نقاط ضعف قابل‌توجه در این کتاب نادیده گرفتن ترجمه شفاهی به عنوان یکی از زیرشاخه‌های مهم رشته مطالعات ترجمه است. اگرچه نویسندگان دلیل آن را چالش‌های موجود در ترجمه شفاهی و کمبود پژوهش در آن می‌دانند، پرواضح است که غافل ماندن از ترجمه شفاهی و پرداختن صرف به ترجمه کتبی باعث می‌شود بخش مهمی از حوزه‌های بکر پژوهشی موجود در رشته مطالعات ترجمه مغفول بماند. به نظر می‌رسد جا داشت دست کم یک فصل از این کتاب به پژوهش‌ها و ظرفیت‌های بالقوه موجود برای پژوهش در مطالعات ترجمه شفاهی اختصاص پیدا کند. این موضوع از آن جهت اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که ترجمه شفاهی و انواع مختلف آن در دنیای امروز به سرعت رو به رشد است و پژوهش در این زمینه می‌تواند به غنای بیش از پیش رشته مطالعات ترجمه، در معنا و گستره عام آن، کمک به‌سزایی کند.

۵. نتیجه‌گیری

کتاب روش‌شناسی پژوهش در مطالعات ترجمه (۲۰۱۳) اثر سالدانا و اوبراین کتابی جامع در زمینه پژوهش در مطالعات ترجمه است. این کتاب با زبانی روشن و قابل درک، در تلاش بوده تا خلاءهای موجود در پژوهش در رشته نوپای مطالعات ترجمه را پر کند. با توجه به ارزیابی و تحلیل صورت‌گرفته می‌توان گفت نقاط قوت این کتاب بسیار بیش‌تر از نقاط ضعف آن به چشم می‌آید. به دلیل تلاش نویسندگان در ارائه طبقه‌بندی نظام‌مند از تمامی مسائل پژوهش در مطالعات ترجمه، می‌توان گفت که آنان در تدوین منبعی جامع در زمینه پژوهش در مطالعات ترجمه تا حد بسیار زیادی موفق بوده‌اند. این طبقه‌بندی به محققان و دانشجویان و همچنین پژوهشگران تازه‌کار که به دنبال روشی مناسب هستند کمک می‌کند تا در پژوهش خود به

ساختاری منطقی و منظم دست یابند. از سوی دیگر، از آنجا که نوپا بودن رشته مطالعات ترجمه گاهی علاقمندان این رشته را در یافتن روش پژوهش مناسب با چالش روبرو می‌کند، این کتاب می‌تواند راهنمای جامع و کاملی برای هدایت آن‌ها در این مسیر باشد. تأکید بر مسائل مهم در مطالعات ترجمه مانند پژوهش‌های پیکره-محور باعث شده تا این کتاب به عنوان منبعی مناسب برای تدریس در مقاطع ارشد و دکتری شایان توجه باشد.

به طور کل، نقد و بررسی منابع مربوط به روش‌شناسی پژوهش در مطالعات ترجمه، به یافتن منبعی جامع و کامل در این حوزه کمک می‌کند و می‌تواند به یک‌دست کردن اصطلاحات و تعاریف منجر شود و زبان مشترکی را در اصول پژوهش در مطالعات ترجمه شکل دهد. همچنین پژوهش در این زمینه ممکن است به روش‌ها، مفاهیم و نظریه‌های جدیدی منجر شود و محققان را با ایده‌های به‌روزتری مواجه سازد. پیشنهاد می‌شود به منظور بهبود و ارتقاء کیفیت در فضای پژوهش در مطالعات ترجمه، منابع و کتب جدیدی که در این حوزه منتشر می‌شوند مورد رصد و بررسی دقیق قرار گیرند.

منابع

- رضی، ا. (۱۳۸۸). شاخص‌های ارزیابی و نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی. سخن سمت، ۲۱-۳۰.
- متقی‌زاده، ع. (۱۳۹۷). نقد و تحلیل محتوا در تراز کتاب‌های درسی دانشگاهی. پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۲۱۷-۲۳۳.
- ملکی، ح. (۱۳۸۵). مبانی و معیارهای نقد کتاب درسی دانشگاهی. سخن سمت، ۹-۲۰.
- Arjani, S. H. (2017). Attitude and evaluative stance in translation: A tentative model based on application of appraisal theory [Unpublished doctoral dissertation]. Allameh Tabataba'i University.
- Cuningsworth, A. (1995). Choosing your coursebook. Oxford.
- Farahzad, F., & Ehteshami, S. (2011). Identity in translation. Iranian journal of translation studies, 9(35). 45-56.
- Hatim, B., & Munday, J. (2004). Translation, an advanced resource book. Routledge.
- Holmes, J. S. (1972). The name and nature of translation studies. In L. Venuti, The translation studies reader (pp. 172-185). Routledge.

- McDonough, J., Shaw, C., & Masuhara, H. (2013). *Materials and methods in ELT*. Blackwell.
- Mousavi Razavi, M. S. (2019). Structuralism from the viewpoint of Saussure, Lévi-Strauss, and Propp, and traces of structuralistic thinking in contemporary translation theories. *Research in contemporary world literature*, 23(2), 551–567.
- Mousavi Razavi, M. S., & Tahmasbi Boveiri, S. (2019). A meta-analytical critique of Antoine Berman's retranslation hypothesis. *Iranian journal of translation studies*, 17(65), 21–36.
- Munday, J. (2008). *Introducing translation studies*. Routledge.
- Nemati Lafmejani, H., & Parham, F. (2016). Manifestations of otherness in audiovisual products. *Iranian journal of translation studies*, 14(55), 56–70.
- Parham, F. & Hossein Tabrizi, Z. (2018). Text-image interactions in translated comics. *Iranian journal of translation studies*, 16(63), 88–104.
- Saldanha, G., & O'Brien, S. (2013). *Research methodologies in translation studies*. Routledge.
- Stubbs, M. (1997/2002). Whorf's children: Critical comments on critical discourse analysis's. In A. Ryan, & A. Wray (eds), *Evolving models of language* (pp. 100–116). Clevedon: *Multilingual Matters*, reprinted in Michael Toolan (ed.) *Critical discourse analysis; Critical concepts in linguistics*, Vol. III, Routledge, (pp. 202–218).
- Taebi, E., & Mousavi Razavi, M. S. (2020). Towards a CPD framework of reference for the translation profession. *Lebende sprachen*, 65(2), 303–326.
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. John Benjamins.
- Venuti, L. (2000). *The translation studies reader*. Routledge.
- Williams, J., & Chesterman, A. (2014). *The map: A begginer's guide to doing research*. Routledge.